

І. І. КАЛІНА

Інститут реклами, м. Київ

ПЕРСПЕКТИВИ СТІЙКОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ МАШИНОБУДІВНОЇ ГАЛУЗІ В УКРАЇНІ

Наукові праці МАУП. Серія Економічні науки, 2017, вип. 54(3), с. 46–53

Криза у промисловості та її структурі, деіндустріалізація економіки, низькотехнологічні види виробництва — архаїчна структура промислового виробництва в Україні призводить до низької конкурентоспроможності промисловості, втрати великої частини промислового потенціалу країни внаслідок зовнішньої агресії. Проаналізована машинобудівна галузь довела, що на сьогодні для досліджуваних підприємств найбільш типовими є публічні та приватні акціонерні товариства, причому стратегічно важливі об'єкти машинобудування залишаються традиційно державними.

Актуальність теми дослідження підтверджується тим, що створення та розвиток нових форм господарювання, зокрема інтегрованих бізнес-структур, стає однією з основних умов інтеграції України до Євросоюзу. Трансформаційні процеси ринкової економіки України не створили ефективних механізмів (організаційно-правового характеру) реалізації переваг великих інтегрованих структур різної організаційно-правової основи об'єднання, ще не сформувався ефективний приватний власник, зацікавлений у їх фінансовому оздоровленні, залученні додаткового капіталу, поліпшенні системи управління. Вплив факторів зовнішнього середовища (політично-правові, економічні, інноваційні тощо) в конкурентних умовах не дає змоги, для більшості вітчизняних бізнес-структур, ефективно господарювати, оскільки відсутня ефективна стратегія реформування (розвитку) економіки та її відносин. Одним з дієвих способів зміни форми власності підприємств є зміна форми власності насамперед на машинобудівних підприємствах, які будуть гігантами розвитку машинобудування України та держави загалом [1]. Адже машинобудування — провідна галузь промисловості, яка через власну найактивнішу частину основних виробничих фондів істотно впливає на інноваційний розвиток в інших галузях національної економіки, зростання показників трудового потенціалу, що визначають ефективність виробництва. Тобто машинобудування є фундаментальною галуззю технічного оновлення економіки.

Проблеми трансформації суб'єктів господарювання, формування та ефективного використання різних форм власності, тенденції розвитку машинобудівної галузі для економічної науки не є новими. Їх досліджено серед праць зарубіжних та вітчизняних авторів, разом з тим багато положень мають суперечливий та дискусійний характер: О. Ареф'єва, В. Базилевич, І. Богиня, О. Бойко, А. Гальчинський, В. Геєць, Л. Воротіна, А. Грищенко, М. Єрмошенко, В. Лановий, І. Лукінова, В. Мандибура, Н. Прокопенко, О. Рудченко, М. Чумаченко, А. Чухно, В. Щербак, Т. Веблен, Дж. Гелбрейт, Р. Коуз, Р. Коммонс та ін.

Проаналізуємо машинобудівну галузь України та перспективи її функціонування.

Зростання кількості підприємств тісно пов'язане з розширенням обсягів операцій на ринку злиттів і поглинань (М&А), особливо у 2013 – на початку 2014 р. Позитивна зміна динаміки укладених угод М&А свідчить про необхідність ефективного управління організаційно-правовими формами власності підприємств. За показниками укладання угод М&А навіть кризового періоду можна зробити висновок про актуальність досліджень у сфері інтеграційного розвитку та результативність на сучасному етапі розвитку вітчизняної економіки.

Справді, незважаючи на від'ємні тенденції, світовий рівень М&А характеризується значними обсягами ділової активності. Через політичну нестабільність держави більшість зарубіжних інвесторів втратила інтерес до вітчизняних підприємств, що, у свою чергу, призвело до погіршення національного ринку. Результатом цього є кількість укладених угод – 3 за 2013 р. вартістю понад 800 млн дол. США. Здебільшого угоди укладались із заниженою вартістю і у фінансовій сфері (рис. 1).

Наслідком зниження кількості укладених угод з М&А: створення нових підприємницьких форм власності інтегрованого типу та вступ підприємств у складну розгалужену систему підприємницької мережі. Про інтеграційну активність свідчать відомості значної кількості великих підприємств із се-

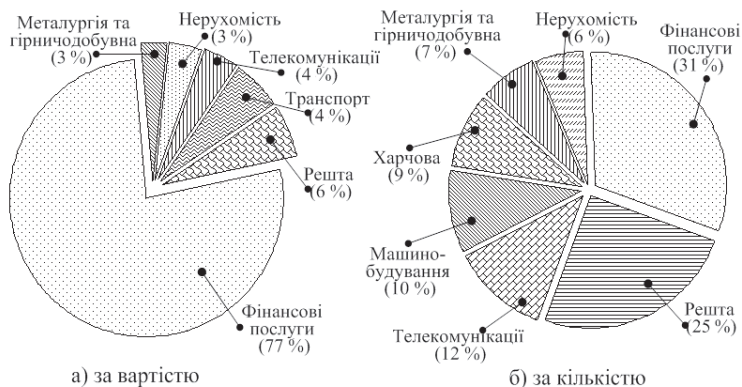

Рис. 1. Розподіл угод злиття і поглинання за галузями економіки
Джерело: розроблено автором на основі [6]

реднім обсягом реалізації 961,082 млн грн, і це при тому, що валовий внутрішній продукт (ВВП) на одного суб'єкта підприємництва становить лише 6,3 млн грн (рис. 2).

Загальна частка продукції машинобудівного комплексу у 2015 році становила 29 %, а частка всього промислового потенціалу, що включає й індустріальне виробництво, — 40 %. Така галузь промисловості є трудомісткою і водночас належить до металомістких галузей [5].

У лютому 2016 р. вперше за останні три роки зафіксовано зростання промислового виробництва порівняно з лютим 2015 р. — індекс промислової продукції становив 107,6 % (скоригований на ефект календарних днів — 104,9 %). Як результат, у січні — лютому 2016 р. порівняно з січнем — лютим 2015 р. цей показник склав 102,9 % (рис. 3).

У грудні 2015 р. порівняно з попереднім місяцем та груднем 2014 р. індекс промислової продукції становив відповідно 101 % та 97,9 %, за підсумками січня — грудня 2015 р. — 86,6 %.

У січні 2016 р. порівняно з груднем 2015 р. індекс промислової продукції становив 81,4 % (з урахуванням сезонності — 97,6 %) та січнем 2015 р. — 98,3 %. У січні п. р. проти січня 2016 р. індекс промислової продукції, скоригований на ефект календарних днів, склав 105,2 %.

За 2016 рік у промисловому комплексі України спостерігається стрімка динаміка зростання, реалізовано промислової продукції на 1765,6 млрд грн, за 2015 рік — на 1496,0 млрд грн, у тому числі за межі країни — на 466,6 млрд грн (табл. 1) [5; 6].

За результатами аналізу із табл. 1 простежується динамічність зростання питомої ваги обсягів виробництва машинобудівної галузі, що було обумовлено динамічністю випуску продукції підприємствами чотирьох груп: виробництво комп'ютерів, електронної та оптичної продукції (35,8 %), виробництво електричного устаткування (36,5 %), виробництво машин і устаткування, не віднесених до інших угруповань (48,3 %), виробництво автотранспортних засобів, причепів і напівпричепів та інших транспортних засобів (56,2 %).

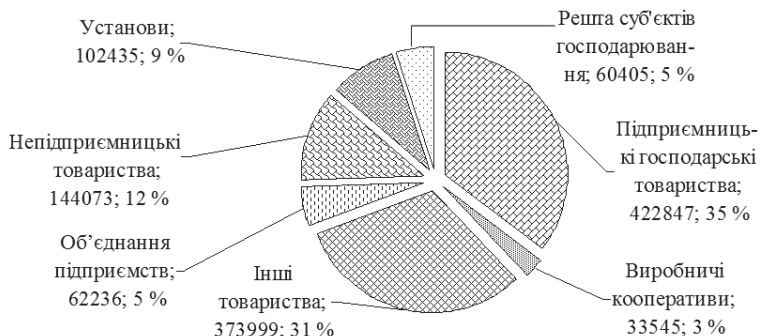

Рис. 2. Розподіл суб'єктів господарювання за організаційно-правовими формами господарювання станом на 01.01.2015 р.

Джерело: розроблено автором на основі [5]

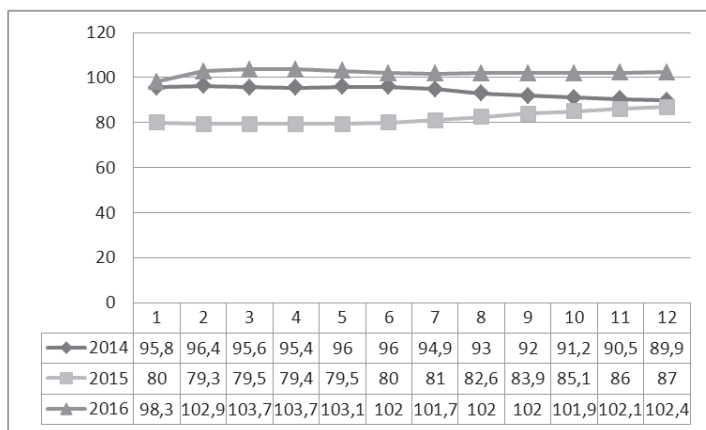

Рис. 3. Індекс промислової продукції¹

Таблиця 1

Динаміка обсягів реалізованої промислової продукції в Україні (млн грн)

Показники	Роки						
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Обсяг реалізації промислової продукції України	1043110,8	1305308,0	1367925,5	1322408,4	1428839,1	1742175,0	1765582,8
Обсяг реалізованої продукції машинобудівного комплексу України	97056,9	130847,9	140539,3	113926,6	101924,7	113730,2	116333,5

Джерело: розроблено автором на основі [2–6]

Обсяги виробництва машинобудівних підприємств у 2013 році знизились. Причиною зниження прийнято вважати світову фінансову кризу, яка призвела до зменшення частки на світовому ринку, скорочення попиту, а відтак і кількості замовлень з однієї сторони, іншою причиною є гібридна війна на сході України, де машинобудівні підприємства зруйновані чи захоплені. Як наслідок, зниження обсягів господарських операцій підприємств виявилось у нестачі грошових коштів, зростанні боргових зобов'язань та зростанні кредиторської заборгованості за минулі роки. 2015 рік є часом подолання кризових явищ, відновлення виробничих потужностей або перевезення їх до іншого регіону та зростання обсягів реалізованої продукції на 18,3 % за рахунок фази росту життєвого циклу виробництва. Динаміка обсягів реалізованої промислової продукції за 2010–2016 рр. представлена на рис. 4.

Аналіз діяльності машинобудівних підприємств за 2010–2016 рр. свідчить про нестабільне становище, яке викликане впливом зовнішніх факто-

¹ Без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції.

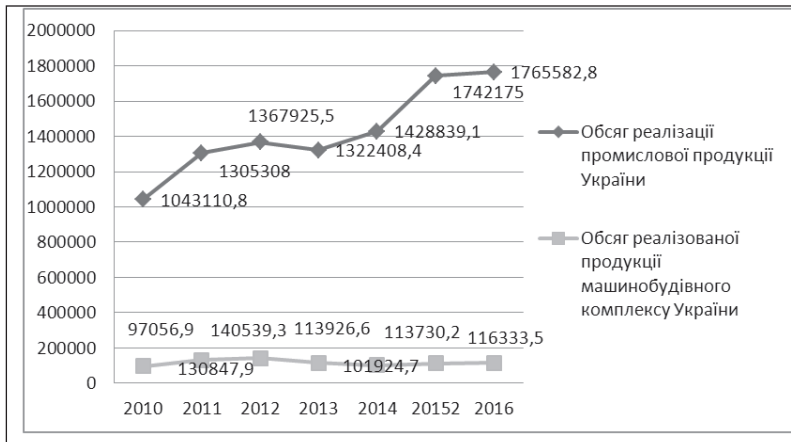

Рис. 4. Обсяги реалізованої промислової продукції, млн грн
Джерело: розроблено автором на основі [2–6]

рів: економічні (зміна курсу валют, зростання ціни сировини і готової продукції), політично-правові (реформування законодавчої гілки влади, зміни політичної ситуації), географічні (зменшення підприємств – виробників, сировинної бази, зменшення шляхів експортного транспортування-транзиту) тощо. За період з 2013 р. по 2015 р. спостерігається зниження обсягів реалізації продукції порівняно з попередніми роками. Проте у розвинених країнах цей показник складає 25–45 %. Це є негативною тенденцією, що свідчить про занижене значення машинобудівної галузі в економіці країни. Тенденції збільшення обсягу реалізованої промислової продукції припадають на кінець 2015 року, порівняно з 2014 роком збільшився на +313335,9 млн грн. Аналогічно збільшився обсяг реалізованої продукції машинобудівної галузі на +11805,5 млн грн, що позитивно впливає на розвиток галузі та розвиток країни загалом. У табл. 2 детально проаналізовано обсяг реалізованої продукції машинобудівного комплексу України.

Таблиця 2

Деталізація обсягу реалізованої продукції машинобудівного комплексу України [2–6]

Показники, млн грн	Рік						
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
1	2	3	4	5	6	7	8
Обсяг реалізованої продукції машинобудівного комплексу України	97056,9	130847,9	140539,3	113926,6	101924,7	113730,2	116333,5
Виробництво комп'ютерів, електронної та оптичної продукції	6691,4	11529,0	7876,8	7508,7	8133,4	8160,2	9637,3
Виробництво електричного устаткування	15755,2	16715,6	22141,3	21832,4	21005,7	23892,1	24242,5

1	2	3	4	5	6	7	8
Виробництво машин і устаткування, не віднесених до інших угруповань	30608,7	37622,8	37567,8	34782,4	33524,8	41674,8	44459,4
Виробництво автотранспортних засобів, причепів і напівпричепів та інших транспортних засобів	44001,6	64980,5	72953,4	49803,1	39260,8	40003,1	37994,3

Як видно з табл. 2, найбільший обсяг реалізованої продукції машинобудівного комплексу України припадає на виробництво машин і устаткування, не віднесених до інших угруповань, у 2016 році становив 44459,4, порівняно з 2015 роком – 41674,8 млн грн, збільшився на 2784,6 млн грн, потім виробництво автотранспортних засобів, причепів і напівпричепів та інших транспортних засобів у 2016 р. порівняно з 2015 р. зменшилось на 2008,8 млн грн, виробництво електричного устаткування у 2016 р. порівняно з 2015 р. збільшилось на 350,4 млн грн, виробництво комп'ютерів, електронної та оптичної продукції в 2016 р. порівняно з 2015 р. збільшилось на 1477,1 млн грн. Основна причина неприбутковості господарюючих суб'єктів – кризові явища в 2013–2015 рр. як промисловості взагалі, так і машинобудівної галузі зокрема. Але протягом 2016 р. тенденція змінилась, збільшились обсяги виробництва та реалізації продукції, відповідно зросли фінансові результати підприємств досліджуваної галузі.

У 2016 р. значення рентабельності машинобудування значно покращилося не лише стосовно 2015 р., а й порівняно з усім аналізованим періодом (рис. 5).

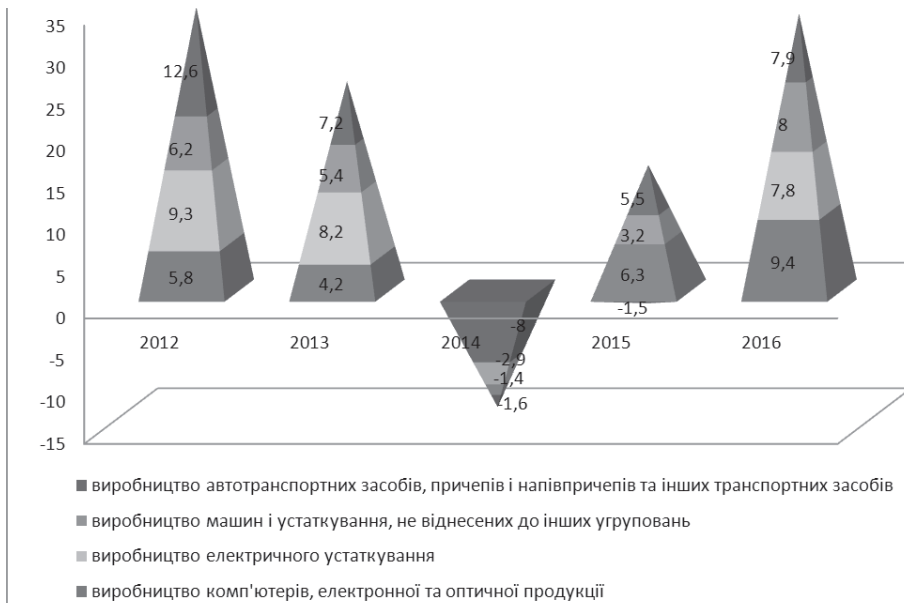

Рис. 5. Рівень рентабельності (збитковості) машинобудування в Україні, %
Джерело: розроблено автором на основі [3–6]

За підсумками 2016 р., 63,6 % підприємств машинобудування є прибутковими, у 2015 р. їхня частка складала близько 59 %. Результатами прибутковості машинобудівної галузі є вихід з кризи, ефективне реформування економіки та збільшення обсягів виробництва та реалізації [6].

Глобалізаційні процеси, які відбуваються у світовій економіці за теперішніх умов, дадуть змогу машинобудуванню стати осередком розробки та впровадження здобутків інноваційних розробок. Завдяки модернізації, оновленню та інноваційної продукції машинобудування суттєво впливає на темпи й конструктивні напрями зростання національної економіки.

Машинобудування є матеріальною базою технічного переозброєння господарства, тому поступове зростання цієї галузі визначає стан перспективного стійкого функціонування й розвитку економіки країни та вимагає динамічного нарощення інвестицій.

Науково-технічний прогрес, інноваційні розробки, інвестиційне стимулювання прискорюють накопичення капіталу, що, у свою чергу, сприяє підвищенню попиту на засоби виробництва, передусім на програмне забезпечення, машини й устаткування. Але проблеми промисловості за останні роки є типовими і для машинобудівних підприємств країни: політична загальнодержавна криза, нестабільне ціноутворення, податкове навантаження, відсутність кваліфікованих працівників та мотиваційної системи тощо [1].

Машинобудування належить до галузей з досить високим рівнем інвестиційного ризику, значними коливаннями попиту на продукцію, доволі частими технічними та технологічними змінами, все це є негативним з точки зору впливу на можливості інноваційно-інвестиційної діяльності підприємств. Це свідчить про те, що машинобудівна галузь найбільше потерпає від світової економічної кризи, тобто її вплив призводить до неспроможності машинобудівних підприємств конкурувати на світовому ринку, що, у свою чергу, призводить до економічних прогалин як галузі загалом, так і до нестабільності економічної безпеки держави [6].

Отже, тенденції розвитку підприємств машинобудівної галузі свідчать про порушення динаміки зростання виробництва та реалізації продукції, збільшення інвестиційних надходжень та оновлення основних фондів, зростання кваліфікованого кадрового забезпечення через нестабільну економічну безпеку України. В сьогоденних умовах національної економіки світові гіганти підприємств промислової галузі ставлять перед собою високі рамки — як технічно-інноваційні, так і організаційно-економічні. Результатом цього є ефективне функціонування самого підприємства та впізнання бренду, економічне стимулювання країни. Тому для вітчизняного ринку є потреба у створенні конкурентоспроможного машинобудівного комплексу, який забезпечуватиме основні сектори економіки високотехнологічною, інноваційною продукцією. Поставлені цілі реалізуються за рахунок внутрішньої фінансової збалансованості потенціалу машинобудівних підприємств та потреб ринку.

1. *Каліна І. І.* Організаційно-економічний механізм ефективного управління машинобудівними підприємствами // Актуальні проблеми економіки. 2011. № 9. С. 130–134.
2. Статистичний щорічник України за 2010 рік / за ред. О. Г. Осауленка. Держ. служба статистики України. Київ: Август Трейд, 2011. 559 с. ISBN 978-966-2224-15-3 : 240.00.
3. Статистичний щорічник України за 2011 рік / за ред. О. Г. Осауленка. Держ. служба статистики України. Київ: Август Трейд, 2012. 558 с. ISBN 978-966-2224-36-8 : 250.00.
4. Статистичний щорічник України за 2012 рік / за ред. О. Г. Осауленка. Державна служба статистики України. Київ: Август Трейд, 2013. 551 с. ISBN 978-966-2224-52-8 : 250.00.
5. Статистичний щорічник України за 2014 рік / за ред. І. М. Жук. Держ. служба статистики України. Київ: Консультант, 2015. 585 с. ISBN 97896684597597; 9789662224-XX-X : 360.00.
6. Державна служба статистики України. Сайт. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

Каліна І. І. Перспективи стійкості функціонування та розвитку машинобудівної галузі в Україні. Проаналізувавши машинобудівну галузь України, бачимо подолання тенденції падіння обсягів виробництва та реалізацію. У середньостроковій перспективі — досягнення обсягів зростання виробництва, збільшення частки промисловості у структурі валового внутрішнього продукту, а також збільшення обсягів експорту продукції з високою доданою вартістю. Всі ці зміни сприятимуть стійкому функціонуванню машинобудівних підприємств і економічній безпеці держави загалом.

Kalina I. I. Prospects for the sustainability of the functioning and development of the machine-building industry in Ukraine. After analyzing an engineering industry of Ukraine, we see tendencies to overcome the decline in production and sale. In the medium term — to achieve volume growth of production, increasing the share of industry in the gross domestic product and increase in exports of products with high added value. All these changes will lead to stable functioning of engineering companies and economic security in general.

Каліна І. І. Перспективи устойчивости функционирования и развития машиностроительной отрасли в Украине. Сделав анализ машиностроительной отрасли Украины, видим преодоление тенденции падения объемов производства и реализации. В среднесрочной перспективе — достижение объемов роста производства, увеличение доли промышленности в структуре валового внутреннего продукта, а также увеличение объемов экспорта продукции с высокой добавленной стоимостью. Все эти изменения приведут к устойчивому функционированию машиностроительных предприятий и экономической безопасности государства в целом.

Надійшла 21 листопада 2017 р.